

Aleksandra Golus

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Unia Europejska a religia

WLITERATURZE PRZEDMIOTU ZAUWAŻA SIĘ, ŻE UNIA EUROPEJSKA (UE) nie ma na celu ateizowania sfery publicznej, jak również tłumienia życia religijnego w społeczeństwach europejskich. Szanuje ona wolność religii i przekonań, a jej porządek prawny opiera się także i na tych podstawowych wartościach, które są aprobowane przez Kościół. Wśród nich, oprócz wolności i godności człowieka czy też przestrzegania reguł demokratycznego państwa prawa, znajduje się wolność religijna, rozumiana także jako publiczna i zbiorowa wolność wspólnot religijnych. Ponadto wszystkie wewnętrzne regulacje odnoszące się do spraw konkretnych wspólnot i Kościołów nie są ustalone przez prawodawstwo UE. Wynika to z nieutożsamiania się UE z którymkolwiek z nich i pozostawienia tej kwestii poszczególnym państwom członkowskim (Unia, 1999, s. 2).

Warto jednak zaznaczyć, że ojcowie założyciele UE chcieli zbudować zjednoczoną Europę, która oparta byłaby na chrześcijańskich wartościach stanowiących podstawę polityki europejskiej (Wahl, 1999, s. 32). Jednocześnie już wtedy widzieli potrzebę oddzielenia władzy świeckiej od władzy kościelnej ze względu na różne zakresy ich odpowiedzialności. Kościół katolicki powinien stanowić autorytet moralny, który mając uznanie większości obywateli Europy propagowałby solidarność wierzących wszystkich krajów (Schuman, 2009, s. 36–40). Pomimo tak zdecydowanej postawy pomysłodawców integracji europejskiej jej głównym nurtem nie były jednak czynniki religijne, tylko gospodarcze (Haarscher, 2004, s. 114).

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie stosunku Unii Europejskiej do religii na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat, jak również przeanalizowanie dynamiki relacji UE – Kościół oraz gwarancji, jakie UE zapewnia jednostkom w sferze wolności wyznania i sumienia.

Zweryfikowana zostanie hipoteza mówiąca o neutralności UE wobec religii oraz jej niezmiennym stanowisku wobec swobody wyrażania wiary i przekonań.

Praca ma także umożliwić odpowiedź na szereg pytań badawczych, dotyczących zarówno zmiany stosunku UE do religii od końca XX w., jak również postawy wobec różnych wyznań. Wśród nich do najważniejszych należą: czy UE zapewnia poszanowanie wolności wyznania i religii? oraz czy UE jednakowo traktuje przedstawicieli różnych instytucji kościelnych? Ponadto należy przeanalizować, na jakie aspekty kładziono szczególnie nacisk w unijnej dokumentacji oraz w jakim stopniu instytucje Kościoła i ruchy wyznaniowe są reprezentowane w Brukseli.

RELIGIA W DOKUMENTACH UNII EUROPEJSKIEJ

AKTYWNOŚĆ INSTYTUCJI KOŚCIELNYCH w procesie tworzenia zjednoczonej Europy z czasem doprowadziła do powstania woli politycznej zarówno ze strony UE, jak i kościołów, aby wspólne sprawy rozwiązywać na gruncie prawa (Dylus, 1999, s. 158). Efektem tych wieloletnich rozmów było uchwalenie tzw. klauzuli kościelnej, zawartej w Akcie Końcowym Traktatu Amsterdamskiego z 1997 r. Dokument ten najpełniej określa stosunek Unii Europejskiej do Kościołów i wspólnot religijnych: „Unia Europejska przestrzega oraz nie narusza statusu, jakim cieszą się Kościoły oraz stowarzyszenia i wspólnoty religijne w państwach członkowskich, zgodnie z odpowiednimi przepisami prawnymi. Unia Europejska przestrzega w równej mierze statusu organizacji o charakterze filozoficznym i bezwyznaniowym”. Zapis ten miał gwarantować Kościołom pełną autonomię względem państwa, podkreślając przy tym jego apolityczność. Nie wykluczało to jednak prowadzenia dialogu na tematy dotyczące dobra wspólnego oraz szczególnego traktowania Kościoła przez państwo ze względu na krajowe uwarunkowania historyczne i kulturowe. Ponadto klauzula uznawała osobowość prawną Kościołów oraz wspólnotowy wymiar religii. Od tamtej pory wspólnoty wyznaniowe mogły występować wobec UE na gruncie prawa europejskiego (Unia, 1999, s. 2–3).

Kolejnym dokumentem regulującym relacje Kościołów z UE była Karta Praw Podstawowych (KPP). Tekst został zatwierdzony w 2000 r., jednak charakter prawnie wiążący nadał mu Traktat Lizboński. Warto jednak zauważyć, że KPP nie jest jednak ani umową międzynarodową, ani integralną częścią tego Traktatu (Juros, 2003, s. 147). Kwestie dotyczące wolności myśli, sumienia i religii zostały zawarte w artykule 10., który stanowi, że „Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi,

publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach.” (Karta, 2007, s. 4). Z zacytowanego fragmentu nie wynika jednak wprost, czy ochrona dotyczy wyłącznie osób fizycznych, czy też obejmuje wspólnoty religijne. Artykuł nie zawiera wyraźniej gwarancji poszanowania wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym.

Po raz kolejny zagadnienie stosunku UE do Kościołów zostało poruszone w Białej Księdze nt. Rządzenia Unią Europejską przyjętej w 2001 r. Komisja Europejska podkreśliła w niej, że Kościoły obok innych podmiotów społecznych ogrywają istotną rolę w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego oraz biorą udział w procesie rządzenia Unią Europejską (European, 2001, s. 14).

Kwestia ta była również dyskutowana w trakcie prac nad Traktatem Konstytucyjnym. W jego ostatecznym projekcie znalazł się zapis dotyczący statusu Kościołów i organizacji niewyznaniowych: „1. Unia szanuje status przyznany na mocy prawa krajowego kościołom i stowarzyszeniom lub wspólnotom religijnym w Państwach Członkowskich i nie narusza tego statusu. 2. Unia szanuje na równi status organizacji światopoglądowych i niewyznaniowych przyznany im na mocy prawa krajowego. 3. Uznając tożsamość i szczególny wkład tych kościołów i organizacji, Unia utrzymuje z nimi otwarty, przejrzysty i regularny dialog.” (Traktat ustanawiający, 2004, s. 36). Pomimo iż dwa pierwsze podpunkty powielały treść traktatu amsterdamskiego, ich znaczenie zostało wzmocnione. Od tej pory nie były już tylko dodatkiem do umowy, ale jej integralną częścią. W związku z brakiem ratyfikacji tego dokumentu przez Francję oraz Holandię i – w konsekwencji – odrzuceniem Traktatu Konstytucyjnego, rozpoczęto na nowo dyskusję nad przyszłością Europy. Rezultatem było przyjęcie następnego porozumienia w 2007 r. w Lizbonie. Traktat rewizyjny potwierdził dotychczasowy status Kościołów oraz ich tożsamość, nie zmieniając postanowień zawartych w Traktacie Konstytucyjnym. Wyrażał neutralny charakter wobec religii i światopoglądu. Stworzył jednak podstawę prawną dla przystąpienia UE do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Traktat o Unii, 2008, s. 19).

Jedną z ostatnich decyzji dotyczących wiary było zaaprobowanie przez ministrów spraw zagranicznych Unii Europejskiej 24 czerwca 2013 r. w Luksemburgu wytycznych odnoszących się do promocji i zabezpieczenia wolności religii i wyznania. Jest to pierwszy tego typu dokument w dorobku prawnym UE. Potwierdzono w nim zobowią-

zanie do przestrzegania, zabezpieczania i promowania tych wolności nie tylko we wszystkich państwach członkowskich, ale także poza ich granicami. Uwzględnienie tego w polityce zagranicznej uznano za priorytet. Dla europejskich służb jest to zatem nowe narzędzie w relacjach z krajami trzecimi. Wśród najważniejszych kwestii, które zostały w nim podniesione wylicza się podkreślenie wagi wymiaru kolektywnego przestrzegania wolności religijnej, uznanie prawa rodziców do edukacji dzieci w zgodzie z ich przekonaniami religijnymi, swobodne działanie instytucji religijnych, a także zwiększenie wrażliwości na kwestie religijne przy stosowaniu zasady niedyskryminacji. Co więcej, zawierane umowy kulturalne, ekonomiczne czy polityczne powinny odłąd zawierać klauzulę respektowania wolności religii.

INSTYTUCJE KOŚCIELNE W UNII EUROPEJSKIEJ

KSZTAŁTOWANIU SIĘ STOSUNKU UE WOBEC RELIGII nieustannie towarzyszył dialog z Kościołem i ruchami wyznaniowymi. To poprzez wzajemną współpracę udało się wypracować dotychczasowe regulacje. W związku z tym, że instytucje kościelne to również grupy interesów, które starają się wpłynąć na podejmowane przez UE decyzje w kwestiach aksjologicznych, istotna jest ich stała reprezentacja obok instytucji unijnych. Obecnie wiele organizacji wyznaniowych posiada swoje biura w Brukseli. Do najważniejszych z nich należą:

– Nuncjatura Apostolska – w 1970 r. po raz pierwszy ustanowiono Delegata Stolicy Apostolskiej przy funkcjonujących wówczas Wspólnotach Europejskich. Był nim biskup Igino Cardinale powołany na mocy decyzji papieża Pawła VI. Jego zadaniem było nie tylko reprezentowanie stanowiska Kościoła, ale także utrzymywanie kontaktu z instytucjami europejskimi. W styczniu 1999 r. dyplomatyczne przedstawicielstwo Stolicy Apostolskiej już przy Unii Europejskiej zostało podniesione do rangi Nuncjatury (miało to miejsce w czasie kadencji papieża Jana Pawła II).

Do głównych zadań nuncjusza należy informowanie Stolicy Apostolskiej o działalności Unii Europejskiej oraz reprezentowanie interesów Stolicy we wzajemnych stosunkach dyplomatycznych. Ponadto utrzymuje on bezpośredni kontakt z Komisją Europejską, co daje sposobność do dialogu i współpracy w kwestiach istotnych dla obu stron (Unia, 1999, s. 30).

– Komisja Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (fr. Commission des Episcopats de la Communauté Européenne – COMECE) – CO-

MECE jest oficjalnym przedstawicielstwem episkopatów Kościoła katolickiego z 25 państw członkowskich oraz Szwajcarii przy Unii Europejskiej z siedzibą w Brukseli. Powstała 3 marca 1980 r., a decyzja o jej założeniu zapadła w przeddzień pierwszych bezpośrednich wyborów do Parlamentu Europejskiego w 1979 r. Jej powstanie poprzedziła działalność Służby Informacyjnej SEPICA umożliwiającej wymianę informacji między Episkopatami państw Wspólnoty Europejskiej. Do głównych celów COMECE należy monitorowanie i analiza procesu politycznego w Unii Europejskiej, informowanie i podnoszenie świadomości w Kościele na temat polityki i prawodawstwa UE, a także utrzymanie regularnego dialogu z instytucjami unijnymi poprzez coroczne spotkania na szczycie przywódców religijnych, organizację seminariów oraz udział w konsultacjach prowadzonych przez Komisję Europejską. Ponadto jej zadaniem jest promowanie refleksji opartych na nauce społecznej Kościoła na temat wyzwań stojących przed zjednoczoną Europą (*Who*, 2014).

– Konferencja Kościołów Europejskich (ang. Conference of European Churches – CEC) – CEC jest ekumeniczną wspólnotą Kościołów chrześcijańskich w Europie reprezentujących przede wszystkim nurtu protestanckie, prawosławne, anglikańskie i katolickie. Ideą, która przyświecała jej powołaniu było wzajemne wsparcie ekumenicznych ruchów europejskich w wykonywaniu posługi pojednania spoczywającej na Kościołach w Europie. Ponadto miała również na celu promowanie dialogu i przyjaźni między związkami wyznaniowymi w czasach zimnej wojny. Pierwsze zgromadzenie odbyło się w Nyborgu w dniach 6–9 stycznia 1959 r., natomiast 8 października 1964 r. została przyjęta konstytucja inicjująca przekształcenie tego ruchu w regularną organizację. Obecnie konferencja ma na celu pomóc europejskim Kościołom odnowić swoje życie duchowe, aby wzmocnić ich wspólne świadectwo oraz promować jedność wiernych i pokój na świecie. Swoje biura posiada w Genewie, Brukseli oraz Strasburgu (*What is*, 2014).

PODSUMOWANIE

PRZEPROWADZONA W NINEIEJSZYM ARTYKULE ANALIZA POZWOLIŁA na pozytywne zweryfikowanie hipotezy, że Unia Europejska jest światopoglądowo i religijnie neutralna (Unia, 1999, s. 2). Organizacja ta szanuje status, jakim cieszą się Kościoły i związki wyznaniowe w państwach członkowskich, bez względu na przyjęty wewnętrzny model wzajemnych stosunków. Każde z państw reguluje relacje z Kościołem we własnym

zakresie, a także przypisuje wierze odmienne znaczenie w życiu społecznym (Robber, 2005, s. 7).

Początkowy brak uznania w traktatach unijnych obecności religii jako elementu kultury narodowej, jak i pominięcie kwestii podmiotowości Kościołów oraz ich tożsamości budziły lęk środowiska duchownych przed zmarginalizowaniem wiary w życiu społecznym. Brak zainteresowania ze strony Wspólnot Europejskich powyższymi kwestiami i odwoływanie się przede wszystkim do współpracy gospodarczej miały miejsce przy jednoczesnej wyraźnej aprobacie wartości religijnych przez samych Ojców Europy. Nie widziano jednak jeszcze wtedy potrzeby umocowania tego w prawie. Poprzez trwający dialog z przedstawicielami Kościoła udało się zmienić to podejście i w rezultacie w 1997 r., oprócz podpisania traktatu amsterdamskiego, powstała również tzw. klauzula kościelna (Krukowski, 2004, s. 225). Był to pierwszy zapis odnoszący się bezpośrednio do Kościołów i związków wyznaniowych. Co więcej, przyczyniło się to do dalszej dyskusji, która znalazła swoje odzwierciedlenie w kolejnych zapisach Karty Praw Podstawowych czy Traktatu z Lizbony (Orzeszyna, 2007, s. 251-259).

Przeprowadzona analiza pozwoliła również potwierdzić hipotezę, że na przestrzeni ostatnich lat stanowisko UE wobec religii nie ulegało znaczącej zmianie. Warto jednak podkreślić, że ulegało ono ewolucji, a następujące po sobie regulacje rozszerzały dotychczasowe ustalenia, traktując z czasem o wolności wiary i przekonań już nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale i instytucjonalnym. Ponadto Unia Europejska świadoma znaczenia Kościołów i związków wyznaniowych w państwach członkowskich prowadzi z nimi dialog również na forum instytucji unijnych, widząc w tym płaszczyznę wspólnego działania w procesie integracji europejskiej. Jednocześnie liczna reprezentacja instytucji kościelnych w Brukseli umożliwia lepszą wzajemną wymianę poglądów i poszanowanie religijnego pluralizmu. Stabilność tych stosunków sprawia, że kwestie wiary i religii nie są jednymi z głównych tematów do dyskusji na unijnym szczeblu i nadal pozostają w cieniu problemów wymagających szybkiego rozstrzygnięcia.

BIBLIOGRAFIA

- Dylus A. (1999), *Europa. Fundamenty jedności*, Warszawa.
European Governance a White Paper, Commission of the European Communities, Brussels (2001).

- Haarscher G. (2004), *Laickość. Kościół, państwo, religia*, Warszawa.
- Juros H. (2003), *Europejskie dylematy i paradygmaty*, Warszawa.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r.*, Dz.U. UE 2007/C 303/01.
- Krukowski J. (2004), *Religia i wolność religijna w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie integracji europejskiej*, Materiały Międzynarodowej Konferencji Lublin 1-2 września 2003, Lublin.
- Orzeszyna K. (2007), *Podstawy relacji między państwem a kościołem*, Lublin.
- Robbers G. (2007), *Państwo i Kościół w Krajach Unii Europejskiej*, Wrocław.
- Schuman R. (2009), *Dla Europy*, Kraków.
- Traktat o Unii Europejskiej z 7 lutego 1992*, Dz.U. UE 2008 C115/19.
- Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy z 29 października 2004*, Dz.U. UE 2004 C310/36.
- Unia Europejska. Informator o Kościołach* (1999), Centrum Informacji Europejskiej, Warszawa.
- Wahl J. (1999), *Robert Schuman Ojciec Europy*, Gliwice.
- What is the Conference of European Churches?* (2014) The Conference of European Churches, www.ceceurope.org/introduction/, 30.03.2014.
- Who we are* (2014), Commission of the Bishops' Conferences of the European Community, www.comece.org/site/en/whoweare, 30.03.2014.

SUMMARY

THE FOUNDING FATHERS OF EU WANTED TO BUILD A UNITED EUROPE, which would be based on Christian values. However, they saw also the need to separate the secular authority from the religious. Therefore, it seems to be very interesting to examine how this question have been solved. The aim of the article is to present an attitude of the European Union toward religion over the past few decades, as well as to analyze the dynamics of relations between the EU - Church and guarantees that the EU provides to individuals in the area of freedom of religion.

NOTA O AUTORCE

Aleksandra Golus [golus.aleksandra@gmail.com] – studentka III roku studiów I stopnia na kierunku stosunki międzynarodowe, specjalność stosunki dyplomatyczne i konsularne. Przewodnicząca Koła

Naukowego Stosunków Międzynarodowych WNPiD w roku akademickim 2013/2014. Interesuje się tematyką związaną z integracją europejską oraz polityką zagraniczną państwa.